

Moskâu 14 April 1911
28

"Het Concertgebouw"

Amsterdam

Ihr geehrte Herrn,

Hiermit bestätige
ich den Empfang Ihres werthen Schreiben vom 22 April und theil Ihnen
mit dass ich das honorar (600 M.
pro Konzert) und die Daten:
26, 27 und 28 Oktober, acceptiere.

Respektvoll

A. Skrjabin

De Amsterdamse muziekhistoricus Johan Giske's stuitte enige tijd geleden in het Gemeentearchief Amsterdam (Amsteldijk 67, 1074 HZ Amsterdam) op bovenstaande brief van A.N. Skrjabin uit 1912! Aan de hand daarvan zette hij zijn onderzoekingen voort. Zijn bevindingen heeft hij verwoord in het hierna volgende artikel.

CONTROVERSIELE SKRJABIN-CONCERTEN IN HOLLAND (1912)

door J.H. Giskes

In de herfst van 1912 vonden in Nederland drie Skrjabin-concerten plaats, die zeer uiteenlopende reacties hebben opgeroepen. Aleksandr Skrjabin (1872-1915) trad bij die gelegenheid op als componist en pianosolist. Eén krant, De Maasbode, schreef naar aanleiding van een der uitgevoerde werken tijdens het concert in het Concertgebouw op zondagmiddag 27 oktober over

Hartjesdag-geschut, even onschadelijk als laag bij den grond, en het eenige gevoel, wat men erdoor kreeg, was medelijden met den stumperd van een Scriabine en met de dames en heeren vocale en instrumentale executanten, althans met een man als den heer Mengelberg'.

De recensent van een ander dagblad noemde Skrjabin daarentegen een musicus 'van groote gaven'.

Het voorstel om naar Holland te komen was in eerste instantie door Willem Mengelberg met de componist besproken. Skrjabin verklaarde zich bij die gelegenheid bereid in Nederland op te treden tegen een honorarium van 600 R.M. per concert. Het Concertgebouw kon hiermee akkoord gaan en bood hem vervolgens drie concerten aan: op 26 oktober in Den Haag, op 27 oktober in Amsterdam en op 28 oktober in Haarlem.¹

De brief van de administrateur van het Concertgebouw dd. 22 april 1912 met dit voorstel, werd door Skrjabin nog dezelfde maand beantwoord:

Moskau 14/27 April 1912
"Het Concertgebouw"
Amsterdam

Sehr geehrte Herrn,

Hiermit bestätige ich den Empfang Ihres werthen Schreiben vom 22 April und theile Ihnen mit dass ich das honorar (600 m. pro Konzert) und die Daten: 26, 27 und 28 Oktober, acceptire.

Hochachtungsvoll
A. Skrjabin

¹Gemeentearchief Amsterdam (GAA) arch. 1089 (Het Concertgebouw N.V.) Kopieboek 1910-1914, fol. 483, dd. 22.4.1912.

Dit document bevindt zich thans in het archiefbestand van Het Concertgebouw N.V. dat naar het Amsterdamse Gemeentearchief is overgebracht.¹

De concerten in Den Haag en Amsterdam - abonnementsconcerten - waren geheel aan Skrjabin gewijd. De leiding ervan was in handen van Willem Mengelberg. Op het programma stonden vijf delen van de zesdelige Eerste symfonie opus 26 in E gr.t., het Pianoconcert opus 20 in fis kl.t., drie werken voor piano-solo: *Poème* opus 32 nr. 1, het onuitgegeven *Etrangeté* (uit opus 63), de Etude opus 8 nr. 12 en *Prométhée, le poème du feu* opus 60, dat geschreven is voor orkest, piano-solo, orgel, koor en *tastiera per luce*, een kleurenklavier. Medewerking verleende het koor van de afdeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst. De wereldpremière van *Prométhée* had ruim een jaar tevoren plaatsgevonden. Skrjabin stond bij dit werk voor ogen dat de hele ruimte waarin de uitvoering zou plaatsvinden, door het bedienen van een toetsenbord gebaad zou worden in een spel van wisselende kleuren en kleurencombinaties, in nauwe samenhang met de klanken die gelijktijdig werden voortgebracht.²

Bij de uitvoeringen bleef het gebruik van een kleurenklavier achterwege. *Prométhée* werd in Haarlem niet uitgevoerd. Op het concert, in het kader van de serie van de Haarlemse Bachvereniging, klonk vóór de pauze de finale-loze Eerste symfonie en werden vier solostukken voor klavier door de componist ten gehore gebracht: drie Preludes uit opus 11 en de Etude opus 8 nr. 12. Na de pauze volgde de uitvoering van het Pianoconcert opus 20. De avond werd besloten met de Ouverture-fantaisie *Roméo et Juliette* van Peter Tsjaikovski. Het pianoconcert en *Prométhée* waren voor het Concertgebouworkest geheel nieuw.

De uitvoeringen brachten nogal wat opwinding teweeg. Bij hen die *Prométhée* hadden gehoord, zal het concert niet snel in de veelheid van muzikale indrukken zijn verdwenen. Het 'Hartjesdag-geschut' van De Maasbode sloeg op de uitvoering van dit stuk. In het maandblad Caecilia wijdde de bekende componist, muzikrecensent en auteur Simon van Milligen er vele woorden aan. Hij wist echter in feite met het stuk geen raad, gezien het volgende:

'Kortom, ik heb niet den indruk gekregen van een nieuwe kunst die voor de toekomst van betekenis kan zijn, doch uit die indrukken mag ik geen conclusiën trekken, want later zal moeten blijken wat deze nieuwe uitingen waard zijn en of deze componist genoeg persoonlijkheid bezit om voor een nieuw gebouw steenen aan te dragen.'

¹Ibid., bundel nr. 156.

²Von Gleich, *Skrjabin, componist van de extase*, in *Preludium* 31, nr. 7 (maart 1972) pp. 154-156.

De concertbezoekers daarentegen hadden Skrjabin 'zowel voor zijn oudere compositieën als voor zijn *Prométhée* geestdriftig toegejuicht.'¹ *Prométhée* riep ook bij de recensent van het Algemeen Handelsblad, W. Sibmacher Zijnen, vraagtekens op. Hij had het over

'zonderling-aandoende, maar nieuwe, misschien vruchtdragende gedachten voor onze wijd-open oogen, voor de daarboven bedenkelijk opgetrokken wenkbrauwbogen'.

In de NRC lezen we over de 'klankenmassa' die de hoofdzaak is, over 'geheimzinnige, vreemde samenklanken gebaseerd op een toonladder door Scriabine zelve daarvoor vastgesteld: c. d. e. fis. a. bes van begin tot einde, waarboven motieven en melodiefragmenten (doorgevoerde melodieën worden te vergeefs gezocht) door schelkklende instrumenten als gestopte hoorns en trompetten uitkomen; natuurlijk krijgen ook andere instrumenten hun aandeel. Tremoli's van bekkens en tamtams, klokken van vrij grote afmetingen, pauken- en trommelroffels en daarbij een gebrom - duidelijkheid in hetgeen men te hooren krijgt is ver te zoeken - alsof de onderwereld aan den gang is, de vreemdsoortigste kleuring is geregeld aan de orde. Geweldige crescendo's en wegzinkende diminuendo's, waar zijn de woorden te vinden om nog nader aan te toonen wat er niet al veel te hooren? Het bruist en kookt op den duur voort, even slechts verademing gevend wanneer een aanloop genomen wordt om den klankenstrijd opnieuw te doen beginnen.'

Een kleurige beschrijving! Overigens had in de programmatoelichting voor het Haagse en Amsterdamse concert- vanwege de harmonieën die zijn gebaseerd op het van de genoemde toonladder afgeleide grondakkoord: c fis bes e a d - al een waarschuwing gestaan:

'Natuurlijk zal het stuk voor den onvoorbereiden toehoorder vreemd klinken daar, wat voor den ingewijde consonanten zijn, hem natuurlijk als dissonanten zullen aandoen.'

Het koor treedt in het werk slechts als verrijking van het palet met orkestkleuren op: het zingt gedeeltelijk *à bouche fermée*, gedeeltelijk op vocalen.

De overige muziek die werd uitgevoerd, leidde in de pers evenzo tot uiteenlopende reacties. Twee Haarlems kranten vonden de symfonie het meest betekende werk. Andere dagbladen daarentegen lieten hun lezers weten het een knappe compositie te vinden, doch zonder boeiende inhoud. Het is opmerkelijk in diverse kranten dit soort bewoordingen ook ten aanzien van het pianoconcert te vinden.

De opinies over Skrjabin als uitvoerend kunstenaar leveren een zelfde beeld op. De verschillende recensenten hebben het over:

¹[S.] V[an] M[illigen] in *Caecilia* 69 (1912) pp. 367-370.

'degelijk ontwikkeld pianist (...) geen bepaald sterk persoonlijk spel; een mooie soepele aanslag gaat gepaard met gevoel; zijn aanslag heeft wel zekere "charme", en zijn toon bekoort door iets fijns en weeks, zijn techniek is graciosus en in zijn voordracht klinkt vaak een teeder sentiment, doch wij missen in zijn praestatie leven en gloed en mannelijkheid en overtuiging (...) [staat] als klavierspeler hooger dan als toondichter, en een eind ook [de omgekeerde mening werd eveneens aan het papier toevertrouwd!]; knap, technisch zeer ontwikkeld pianist zonder bepaald persoonlijk karakter; zijn techniek - wat een brilant octavenspel in die Etude! - bleek van meer dan alledaagsche beteekenis; uitstekend pianist; warmgevoeld' piano-spel.¹

Alleen zijn technische vaardigheden stonden dus niet ter discussie. De programmatoelichting voor het concert in Haarlem, geschreven door een ere lid van de Haarlemse Bachvereniging, laat zien dat veelal naar Skrjabin geluisterd moet zijn vanuit een romantische visie.

'Onze solist-klavierspeler-toonzetter is in verschillende opzichten een merkwaardig kunstenaar. Vooreerst vertegenwoordigt hij (...) het keur-element uit de geschakeerde Russische artistenwereld. Hij is wat een Fransch muzikaal orgaan indertijd over hem schreef - toen hij 24 jaar telde - "une nature d'élite." Zijne methode is die van de hoogste distinctie, en gelijk zijn persoonlijke omgang, dien wij dezer dagen in het Concertgebouw mochten genieten, van een zielsbeschaving getuigt, waarbuiten de tegenwoordige artist (tenzij hij zich louter op de ton of de slappe akkoord bewege) het niet k a n stellen, is ook zijn compositie- en voordracht-talent van de bestanddeelen eener hoogere geestescultuur doortrokken. Een cultuur die, naar de nationale invloeden, welke er op inwerkten, de mystische eenzaamheid en ondoorgrondelijkheid der steppen, het heldhaftige eener Mazeppa-natuur en de grillige woestheid der Mongoolsche veroveraars openbaart.

Men kan hem, vertolker "de l'âme russe" op muzikaal gebied, onder de kunstenaars rangschikken, die in het teere droomweefsel hunner fantasie hier en daar figuren stikken, naar gestalte afwijkend van het oorspronkelijk muzikaal borduursel, waaraan nu eenmaal de West-Europeesche wereld en de muzikale ooren daarin gewend zijn geraakt.

Er is derhalve bij dezen Russischen solist-toonzetter, wil men hem in zijne bedoelingen leeren kennen, rekening te houden met de eigenaardigheden van zijn onbetwist en onbetwistbaar talent. (...)

Talrijk zijn de composities die aan zijn vruchtbaar talent zijn ontbloeid. Nu eens orkestwerken van grooten omvang, dan solo-stukken van de grootste muzikale verscheidenheid: sonaten, rêverieën, impromptu's, préludes, nocturnen, polonaisen, mazurka's en walsen.

¹GAA arch. 1089 (CG) knipsels 1912: Het Vaderland dd. 26.10.1912; Dagblad van Zuid-Holland en s'Gravenhage, Algemeen Handelsblad, dd. 28.10.1912; NRC dd. 28 en 29.10.1912; De Maasbode, De Nieuwe Courant, Nieuwe Haariemsche Courant, Haarlem's Dagblad, Oprechte Haariemsche Courant, De Residentiebode, dd. 29.10.1912.

In allen klinkt een noot van oorspronkelijkheid en trilt een romantische snaar, die, indien men dan volstrekt punten van vergelijking zoekt, als een artistieke herinnering mag gelden aan Schumann, Liszt, Berlioz, Chopin en Wagner. (...)

Het was niet de eerste keer dat de Amsterdammers met Skrjabin in contact kwamen. De vermogende uitgever M.P. Beljajev had al vrij kort na zijn afstuderen aan het Conservatorium van Moskou een buitenlandse tournee voor hem georganiseerd. Skrjabin kon daardoor in 1893 naar Duitsland, Nederland, België en Frankrijk. Hij trad toen in Amsterdam en Den Haag op en voerde er eigen werk uit.¹ In het begin van 1896 was de Rus opnieuw in de Amstelstad, waar hij zijn *Prélude* opus 11 nr. 5 componeerde.²

De eerste kennismaking van het Concertgebouworkest met werk van de Russische toondichter vond plaats in 1900. Op 4 oktober speelde het Concertgebouworkest onder leiding van Mengelberg Skrjabin's *Rêverie* opus 24. Skrjabin had de *Rêverie* vermoedelijk in de zomer van 1898 gecomponeerd. Nog in hetzelfde jaar vond te St. Petersburg onder leiding van Nicolai Rimski-Korsakov de eerste uitvoering van dit werk plaats.³ Hoe de Amsterdamse orkestleden over dit stuk dachten is onbekend, het publiek deed het volgens de toenmalige recensent van het Algemeen Handelsblad, Van Milligen, hoegenaamd niets. Hij verwachtte wel dat de toehoorders de *Rêverie* bij een nadere kennismaking 'meer' zouden gaan waarderen.⁴

De Eerste symfonie kwam in 1910 op de lessenaars van het Concertgebouworkest, tien jaar na de eerste uitvoering te Sint-Petersburg (later: Leningrad). Het orkest speelde, onder leiding van de in die tijd bekende Russische dirigent en vriend van Skrjabin,⁵ Wassili Safonov, deze compositie op zaterdagavond 10 december in Den Haag en de volgende dag 's middags in de Grote Zaal van het Concertgebouw. Ook toen zonder het laatste deel met de koorhymne. Sibmacher Zijnen schreef er naar aanleiding van het concert op de zondagmiddag in het Algemeen Handelsblad een positieve beoordeling over.⁶

¹C.-C. von Gleich, Die sinfonischen Werke von Alexander Skrjabin (Bilthoven 1963) pp. 13 en 132. Op 17 februari trad Skrjabin voor de Haagse Kunstkring op. Zie p. 122.

²*Ibid.*, p. 14.

³*Ibid.*, p. 16.

⁴Algemeen Handelsblad dd. 5.10.1900, ochtendblad, pp. 2-3.

⁵Von Gleich, p. 16.

⁶Algemeen Handelsblad dd. 12.12.1910, avondblad, p. 6.

'Hält Scriabine-Prometheus die Fackel in der Hand, die der Musik ihre zukünftigen Wege erhellt oder zeigt er ihr nur Abgründe und Tiefen, vor denen sie schaudernd zurückschrecken wird?'

Aldus een citaat in het concertprogramma van 1912. Wel, meermalen zou het Concertgebouworkest nog muziek van Skrjabin spelen; een populaire componist is hij hier echter nooit geworden.

